

УКРАЇНІСТИЧНА СКЛАДОВА У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ А. ФЛОРОВСЬКОГО (1884-1968)

З появою незалежної України починає формуватися україністика або українознавство. Серед наукової еліти до сьогодні не сформовано єдиного тлумачення терміну «україністика». Звертаючись до тлумачних словників, знаходимо, що цей термін означає: галузь гуманітарних знань, орієнтовану на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України, а також життя української діаспори за кордоном. Таке тлумачення надає Вікіпедія¹. Академічний тлумачний словник української мови надає таке визначення – сукупність наук, які вивчають мову, літературу та культуру українського народу². Всі інші тлумачні словники надають схожу класифікацію.

Отже, порівнюючи визначення терміну, виявляємо, що україністика – галузь, що вивчає історію українського народу або українських земель під час втрати Україною державності та поза її межами.

Історик Антоній Флоровський, який навчався, згодом працював, в Імператорському Новоросійському університеті в Одесі (1905-1921), досліджуючи історію рідного краю. Зі здобуттям Україною незалежності постає питання чи був він українським істориком чи істориком, який вивчав російську історію часів існування імперії та історію земель, що в 1991 році увійшли до складу незалежної України. Науковець сам себе визнавав російським вченим, що можна підтвердити його листами до В.Т. Галяса. Історик вказує, що «я народився в «Україні», в «Новоросії», але мій батько – родом з-під Новгороду Великого, матір – з Середнього Дніпра, з роду Попруженків, які постійно себе вважали «росіянами». В деяких радянських виданнях можна прочитати, що він «чеський вчений, а Г.В. Вернадський – американський. Проте це значить обідняти самих себе, оскільки ми – завжди

залишаємося руськими і працюємо на руську науку – на якій би широті світу не жили і якою б мовою не друкувалися».³ Але серед наукового доробку дослідника можна виокремити історію українських земель. Вже в перших листах вказував: «Як ви знаєте, в свій час я немало писав з історії міста Одеси і з історії всього краю «Новоросійського». Якщо б зібрати тепер всі ці роботи, то з'явилася б збірка етюдів з історії краю за століття з 1763 по 1863 рр. По переїзду сюди, до Праги, я, звичайно, втратив можливість продовжувати ці свої роботи, але не втратив інтересу до цієї проблематики»⁴.

Отже, метою цієї статті є виявити складову частину наукового доробку професора А. Флоровського щодо історії південної України протягом XVIII-XIX ст. і з'ясувати її місце в ньому.

Всього за різними підрахунками налічується від 70 до 140 робіт різного масштабу (від невеличких статей до фундаментальних праць). Перша цифра – відомі нам роботи автора⁵, друга називається професором П. Зайончковським в некролозі⁶. На жаль, ніхто з істориків чи бібліографів не вказав точну цифру робіт і не перелічив їх. Тому, ми умовно будемо виходити з 70. На сьогодні відомо двадцять три праці «одеського» періоду життя і творчості науковця, а цей відрізок часу складає лише дванадцять років наукової діяльності історика з п'ятдесяти восьми.

Ще в студентські роки найбільше турбувала вченого історія Законодавчої комісії 1767-1774 років. Їй присвячено більше десяти праць (не лише «одеського», а й «еміграційного» періодів). Проте, з історією України пов'язана лише робота «Депутаты Войска Запорожского в Законодательной комиссии 1767 г.»⁷. На сторінках цієї статті Антоній Васильович вказав роль запорізьких козаків в діяльності Законодавчої комісії часів Катерини II. Як писала одеська дослідниця З.В. Першина в своїй статті «Історія України у працях одеських дослідників» зазначена праця «становить певний інтерес», оскільки тут проаналізовано «діяльність в ній депутатів від запорізьких козаків – курінного отамана М. Скапи і військового судді П. Головатого, їх виступи на захист інтересів і привілеїв запорожців»⁸.

Історик у вказаній праці розглядає низку проблем, що стосуються депутатів із козаків в Законодавчій комісії 1767 р. Перша – як саме роздивлялися пропозиції щодо скликання запорізьких депутатів у даній комісії. В цьому історик посилається на О.І. Маркевича та В.І. Сергеевича, які вважали, що «Запорізька Січ згадувалась там, де мова йде про надання «на волю» – надіслати чи не надіслати депутатів – областям, що були тоді на особливих правах і привілеях, в тому числі і Малоросія, і про наслідки їх відмови чи погодження брати участь в комісії»⁹.

Друга проблема – про спеціальний «обряд» обрання депутатів від Запорізької Січі. Ось що повідомляє нам науковець: «для обрання депутатів від цієї місцевості був складений спеціальний – особливий «обряд» – окремо від інших козацьких військ». Уважно переглянувши цей обряд Антоній Васильович дійшов висновку, що «вся справа по депутації від Війська Запорізького, як і від усіх козацьких військ, повинна була бути зорієнтована у руках тієї вищої адміністрації, під загалом якої Військо це знаходилося в час зібрання комісії, тобто в руках графа Петра Олександровича Румянцева, генерал-губернатора Малоросійського і знову організованої Малоросійської колегії»¹⁰.

Третя – стосується прізвищ тих депутатів, що брали участь у виборах до комісії. Автор, посилаючись на працю історика А.О. Скальковського, наводить прізвища депутатів. Це, наприклад, колишні кошові Пилип і Григорій Федорови, військовий старшина Н.Т. Косап, Федір Товстоног, Лук'ян Великий, наказний отаман Кузьма Чорний, суддя Павло Головатий та інші¹¹.

Останнє з питань, яке було також важливим для депутатів, - про жалування для запорізьких козаків. Так, історик наводить такі дані стосовно вказаного вище, що «запорізькі депутати опинилися без державного жалування: призначених їм пізніше п'ятдесяти рублів вони не брали, як наказував їм Калнишевський і як розуміли це і вони самі. Вони отримували жалування від Коша»¹².

Отже, істориком було висвітлено основні моменти формування законодавства і участь козаків в ньому.

Не могла не турбувати вченого і історія малої батьківщини – того краю, де він народився і де пройшло його становлення як людини і історика. Це історія Одещини. Він намагався підіймати і розглядати ті проблеми, які були погано висвітлені до цього, або яким не приділялося уваги. Для цього професор багато працював в архіві Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторського управління і знаходив важливі матеріали з історії нашого краю.

В цьому напрямку у дослідника є лише три роботи, які нам відомі. Це: «Отечественная война и Новороссийский край» (Одеса, 1913), «Пикинерский вербунок в Новороссии» (Одеса, 1916) і «Несколько фактов из истории русской колонизации Новороссии в начале XIX в.» (Одеса, 1919). Вже з назв работ бачимо, що науковець розглядає історичні події рідного краю, у руслі російської історії. Та це й не дивно, оскільки вказана територія відходила до складу Російської імперії, тому й вважалася російською. Якщо брати до уваги тлумачення терміну «україністика» як історія української діаспори в даному випадку Російської імперії, то всі вказані роботи є україністичними.

Перші дві роботи стосуються військової історії південної України в XIX столітті. Остання робота присвячена питанню заселення південних земель сучасної України. Антоній Флоровський так обґрунтовує свою увагу до них: «Історія заселення Новоросійського краю не може вважатися розробленою в усіх її частинах рівномірно і закінчено. Якщо питання, пов'язане з іноземною колонізацією краю, часто повертає увагу дослідників, то не можна цього сказати про колонізацію росіян з різних місць Російської імперії. Історія заселення Новоросійського краю російськими колоністами являє собою питання високої важливості наукового та суспільного інтересу не тільки для певної місцевості, а й для всієї імперії. З одного боку питання про російську колонізацію Новоросії в своєму рішенні дає цінні вказівки на роль російського народного елемента в справі приведення

південноросійських степів в більш-менш культурний вигляд. З іншого боку історія форм, розміру і долі російського колонізаційного потоку, спрямованого в Новоросію, є лише один момент, одна частина в історії російського пересування, в історії загальноросійського колонізаційного процесу, який складав одну з характерних і значних особливостей у розвитку і долі російського народу.»¹³

Отож, історика хвилювала саме колонізація і пересування корінного російського населення на територію південних степів. Цій роботі він присвятив чимало часу. Постає питання, чи можна дану роботу вважати саме україністичною. Адже вчений свою увагу зосередив саме на російській колонізації південних степів і в даному випадку стаття стосується саме російської історії. Проте, якщо беремо до уваги, входження цієї території до незалежної України, то приходимо до висновку, що це історія нашого краю і може бути віднесена до розділу україністики.

Не байдужою для історика була історія скасування кріпацтва. Нам відомо чотири праці, якими він займався наприкінці «одеського» періоду. Це: «Освобождение крестьян по проектам губернских комитетов Новороссийского края» (Одеса, 1921), «Крестьянская реформа и высшая администрация Новороссийского края» (Одеса, 1921)р, «Очерки о крестьянском движении на Украине» (Одеса, 1921) і «Воля панська і воля мужицька. Сторінка з історії аграрних розрухів у Новоросії 1861 – 63 рр.» (Одеса, 1922).

В своїх дослідженнях історик підіймає низку питань, які стосувалися звільнення селян трьох губерній Новоросії, аналізує проекти Новоросійських губерніальних комітетів, наділення селян землею, проте висловлює свої думки, спираючись на погляди саме дворянської верстви населення. Проте, в останній своїй роботі, присвяченій цій царині він досліджує реформу Олександра II з обох боків, як дворянства, так і селянства. Тут у дослідника вперше в назвах з'являється назва «Україна». Тобто, на початку 1920-тих років Антоній Флоровський, будучи сучасником тогочасних подій, які згодом

назвуть «добою національних змагань», скоріше всього намагався пристосуватися до нових віянь і тому відходить від всього «імперського».

Отже, доробок Антонія Флоровського в руслі україністики маленький – всього сім робіт. В яких історик торкається суттєвих проблем рідного краю, що до цього не були висвітлені. Будучи людиною свого часу, вчений розглядає історію нашого краю з погляду історика Російської імперії, бо вважав цю територію її частиною, а себе росіянином.

1. Вікіпедія (Вільна енциклопедія).
2. Академічний тлумачний словник української мови. – Т. 10. – К., 1980. – С. 422.
3. Листи Антонія Флоровського до В.Т. Галяса // Василь Терентійович Галяс (біографічні матеріали до 85-річчя з дня народження) / Упор. В.М. Хмарський. – Одеса, 2006. – 82 с. (с. 46-47).
4. Там само. – С. 23.
5. Калінку В.В. До питання бібліографії творів Антонія Флоровського // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – Т. 14. – Вип. 19. – Одеса, 2009. – С. 153-159.
6. Зайончковский П.А. Антоний Васильевич Флоровский // История СРСР. – 1969. - № 2. – С. 251.
7. Флоровский А.В. Депутаты Войска Запорожского в Законодательной комиссии 1767 г. – Одесса, Б.г. – 51 с.
8. Першина З.В. Історія України в працях Одеських дослідників // УІЖ. – 1994. - № 4. – С. 57.
9. Флоровский А.В. Депутаты Войска Запорожского в Законодательной комиссии 1767 г. – С. 39-51.
10. Там само. – С. 6-8.
11. Скальковский А.А. История Новой Сечи или последнего коша запорожского. – Ч.2. – Одесса, 1885. – С. 412-414.
12. Флоровский А.В. Депутаты Войска Запорожского в Законодательной комиссии 1767 г. – С. 21.
13. Флоровский А.В. Несколько фактов из истории русской колонизации Новороссии в начале XIX в. // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. XXXIII. – Одесса, 1919. – С. 25.